

Подібні зміни добової мінливості опадів відзначені у роботах [1] для більшості території Російської федерації (РФ).

Чинники зміни опадів в атмосферній циркуляції. Аналіз циркуляції атмосфери за останні десятиліття дозволив виділити деякі її характерні особливості в Україні [3]: послаблення циклонічної діяльності та посилення антициклонічної у низькій тропосфері на фоні різноманітності та складності сезонних змін циркуляції атмосфери. Водночас з посиленням антициклонічних полів у низькій тропосфері синоптична ситуація на висотах характеризується посиленням циклонічності, що відзначається зокрема у 2005-2010 рр. Вивчення полів приземного тиску і геопотенціалу АТ-500 гПа у червні і липні показує наявність осередку від'ємних аномалій на півночі Європейської території РФ, і додатної – над центральною Європою. Україна розташована між двома областями аномалії, із безпосереднім впливом циклонічної області, що сприяє розвитку конвекції і хмарності. Проявом таких процесів було переміщення висотних улоговин і циклонів відсічення, які зумовили НЯ і СГЯ в Україні у 2008-2011 рр., а конкретними прикладами є значні опади і паводок у західному регіоні у липні 2008 р., і стійке зростання кількості СГЯ у 2008-2011 рр. Найбільша частота висотних циклонів спостерігається у першій половині літа, що пояснює зростання інтенсивності значних опадів у червні. Найбільш стійка антициклонічна циркуляція на середньому рівні атмосфери відзначається у серпні, і відповідно у цьому місяці інтенсивність значних опадів зменшується.

Висновки. Впродовж місяців літнього сезону за період 1951-2010 рр. за даними ОГМС Київ та низки оточуючих станцій встановлені загальні тенденції та десятилітні зміни загальної кількості опадів, днів з опадами, добової інтенсивності, а також характеристик значних опадів. Отримано значну сезонну мінливість: на початку літа спостерігаються позитивні тренди показників опадів, а наприкінці – від'ємні тенденції. Динаміка опадів у червні підтверджується даними окремих станцій навколо Києва.

Якщо збільшення добової інтенсивності загальних опадів в червні зростає за рахунок значних опадів, то у

липні і серпні – за рахунок опадів кількістю менше 10 мм. У липні добова інтенсивність опадів зменшується за рахунок більшої кількості днів з опадами. У серпні, подібно липню, загальне зменшення добової інтенсивності спостерігається через зменшення кількості опадів, а кількість днів з опадами при цьому практично не змінюється.

Зазначена різниця між місячними характеристиками опадів протягом літнього сезону зростає у останні десятиліття, перш за все за рахунок зміни атмосферної циркуляції. Сучасний режим циркуляції полягає у збільшеній повторюваності циклонічних полів на висотах у тропосфері, які викликають посилення вертикальних рухів і хмарності, у тому числі конвективної, яка відповідна за посилення інтенсивності опадів, перш за все зливових.

Перспективи. Подальші дослідження потрібно провести по всій території України з виділенням окремих регіонів з однорідними змінами.

1 Богданова Э.Г., Гаврилова С.Ю., Ильин Б.М. Изменение числа дней с сильными осадками на территории России за период 1939- 2000 гг. // М., Метеорология и гидрология, 2010, вып. 5. – с. 75- 81. 2 Клімат України. Під ред. В. М. Липінського та ін. Київ. Видавництво Раєвського, 2003. – 342 с. 3. Мартазінова В.Ф., Іванова О.К. Сучасний клімат Київської області. Київ, Аверс. 2010. – 70 с. 4. Особенности засухи 1972 г. на Украине. Под ред. К. Т. Логвинова. – Л.: Гидрометеиздат, 1973. – 30 с. 5. Ромов А.И., Богатырь Л.Ф. Локальная классификация мезосиноптических положений при сильных летних осадках в Украинских Карпатах. – Тр. УкрНИГМИ, 1972, вып.117. – с. 3-28. 6 Стихийні метеорологічні явища на території України за останнє двадцятиріччя (1986-2005 рр). Під ред. В. М. Липінського. К. Ніка-Центр, 2006. – 311с. 7. Школьный Е.П., Гончарова Л.Д., Миротворська Н.К. Методи обробки та аналізу гідрометеорологічної інформації. Одеса, 2000. – 420 с. 8. IPCC, 2012: Managing the Risks of Extreme Events and Disasters to Advance Climate Change Adaptation. A Special Report of Working Groups I and II of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Field, C.B., V. Barros, T.F. Stocker, D. Qin, D.J. Dokken, K.L. Ebi, M.D. Mastrandrea, K.J. Mach, G.-K. Plattner, S.K. Allen, M. Tignor, and P.M. Midgley (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, UK, and New York, NY, USA, 582 pp. 9. Klein Tank, A.M.G. and Coauthors. Daily dataset of 20th-century surface air temperature and precipitation series for the European Climate Assessment. Int. J. of Climatol., 2002, N 22. – p. 441-1453. 10. Re M., Barros V.R. Extreme rainfalls in SE South America // Climatic Change, 2009, N 96. – 119-136.

Надійшла до редколегії 16.10.12

III. СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3

Я. Олійник, член-кор. НАПН України, д-р екон. наук,
С. Запотоцький, канд. геогр. наук

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІЙ ЯК НАПРЯМ СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Визначено основні складові формування конкурентоспроможності території. Обґрунтовано застосування територіально-просторового аналізу, як засобу оцінки територіальної конкурентоспроможності, аналізу каркасу території й обґрунтування перспективних напрямів розвитку його елементів. Проведено оцінку конкурентоспроможності районів Черкаської області, визначено типи районів області за рівнем конкурентоспроможності. На основі отриманих результатів виділено вузол та центри економічного зростання області, охарактеризовано перспективи покращення їх конкурентних позицій.

Ключові слова: конкурентоспроможність території, каркас території, конкурентні переваги, міжрегіональна конкуренція, регіональна конкурентоспроможність.

Определены основные составляющие формирования конкурентоспособности территории. Обосновано применение территориально-пространственного анализа, как средства оценки территориальной конкурентоспособности, анализа каркаса территории и обоснование перспективных направлений развития его элементов. Проведена оценка конкурентоспособности районов Черкасской области, определены типы районов области по уровню конкурентоспособности. На основе полученных результатов выделены узел и центры экономического роста области, охарактеризованы перспективы улучшения их конкурентных позиций.

Ключевые слова: конкурентоспособность территории, каркас территории, конкурентные преимущества, межрегиональная конкуренция, региональная конкурентоспособность.

The main components of the competitiveness of the territory are determined. The application of a spatial analysis as a tool of evaluation of territorial competitiveness and the analysis of the frame area as well as the justification of prospective directions of development of its elements are justified. The evaluation of the competitiveness of districts in the Cherkasy region is conducted and the their types are defined by the levels of competitiveness. Based on the received results the main junction and the centers of economic growth of Cherkasy region are selected and the prospects of improvement of their competitive position are defined.

Keywords: competitiveness of territory, frame area, competitive advantage, interregional competition, regional competitiveness.

Вступ. Суспільна географія головним напрямом своїх досліджень ставить процеси людської діяльності,

серед яких чільне місце займають економічні. Ефективний економічний розвиток багато в чому є першоосно-

вою та запорукою системного розвитку соціальної сфери й забезпечення високих соціальних стандартів життя людей. Закономірно вищі соціальні показники мають ті території, що зазвичай є більш заможними, мають ефективну структуру господарства, є інноваційно активними та інвестиційно привабливими, краще забезпечені ресурсами чи мають вигідне положення. Дані характеристики території багато в чому визначають її конкурентоспроможність, тобто здатність перемагати в конкурентній боротьбі за кращі умови чи обмежені ресурси, створювати найкращі варіанти поєднання різноманітних виробничих компонентів та вдало реагувати на потреби ринку. Відтак в умовах ринку невід'ємною умовою розвитку території різного ієрархічного рівня є її конкурентоспроможність, як категорія, що визначає конкурентоспроможний територіальний розвиток.

Постановка завдання. Конкурентоспроможний територіальний розвиток має забезпечуватись через ефективне використання конкурентних переваг території, виокремлення саме "унікальних" переваг кожної окремої території, забезпечення їх поєднання через врахування потреб ринку. В цій ситуації саме суспільна географія, використовуючи свій методологічний апарат, повинна визначати конкурентні переваги територій, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між процесами та явищами суспільного життя, обґрунтовувати рекомендації щодо перспективних напрямів конкурентоспроможного територіального розвитку.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретико-методологічні та практичні засади аналізу конкурентних відносин, конкурентоспроможності, регіональних конкурентних позицій та міжрегіональної конкуренції, на які спирається представлене дослідження, викладені у роботах таких зарубіжних науковців, як: Б.Асхайм, Ж.Будвіль, Е. Венейблс, Дж.Даннінг, М.Енрайт, А. Ізаксен, Б.Йонсон, Р.Каплінський, В.Кристаллер, П. Кругман, Б.-О.Лундваль, Е.Маркусен, Р.Мартін, С.Меджі, Д.Мейя, Б.Олін, Ф.Перру, М.Портер, Е.Райнерт, П.Ромер, П.Санлі, М.Сторпер Ж.-Ф. Тісс, М. Фуджіта, Дж.Хамфрі, Т.Хегерstrand, Д. Харві.

Серед вітчизняних вчених різноманітні аспекти конкурентоспроможності найбільш глибоко дослідили: М. Багров, М. Бандман, В. Безугла, П. Беленький, О. Гладкий, А. Градов, А. Гранберг, Я.Жаліло, В. Захарченко, Б. Зімін, Л. Ковальська, Н. Калужнова, Б. Кваснюк, Ю. Ліпец, В. Мале, Я. Олійник, І.Пилипенко, А.Степаненко, Р. Фатхутдінов, Л. Чернюк, Ю. Юданов та ін.

Незважаючи на значні напрацювання в даній сфері вивченню територіальної конкурентоспроможності приділялось досить не багато уваги, що й визначає потреби подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. В основі забезпечення конкурентоспроможності території лежать процеси регіонального розвитку, що покликані найбільш ефективно використовувати конкурентний потенціал території; його "унікальні" характеристики, забезпечувати комплексний розвиток на основі раціональної спеціалізації господарства, адаптованого до змін внутрішньої та світової кон'юнктури. Конкурентоспроможний регіон повинен мати в наявності високий інтелектуальний потенціал; розвинену інноваційно-інвестиційну складову, розвинене бізнесове середовище, всі види інфраструктурного забезпечення.

Важливою умовою конкурентоспроможного розвитку території є об'єктивна оцінка наявних умов і ресурсів, які в перспективі визначатимуть можливі пріоритети такого розвитку.

Соціально-економічний розвиток регіону як поліструктурної системи сьогодні, на думку багатьох суспіль-

них географів, варто досліджувати в розрізі тих підсистем, які формують каркас території:

- "економіка" – включає інституційну базу економіки регіону, ресурсний потенціал (наявність і розміщення продуктивних сил, фінансів, структуру виробничого комплексу, сфери обслуговування, матеріальних та нематеріальних ресурсів тощо), інфраструктуру, стан їх розвитку та ефективність використання тощо;

- "екологія" характеризує природно-ресурсний потенціал території, інфраструктуру та стан розвитку екосистеми, основні проблеми і перспективи їх вирішення, обмеження щодо функціонування інших складових каркаса регіону, вплив стану екосистеми на життєдіяльність регіону тощо;

- "соціальна сфера" – включає систему освіти, охорони здоров'я, громадського харчування, фізичної культури, комунального обслуговування, пасажирського транспорту;

- "культура" – формується за рахунок наявних культурних ресурсів території, основними з яких є культурна спадщина, творчі індустрії, неприбуткові організації та нематеріальні ресурси сфери культури, визначні місця і видатні особистості, природна спадщина, яка має культурну цінність, фестивалі та події у сфері культури тощо [3, с.41].

Найціннішою частиною опорного каркасу є людський потенціал і зокрема представники креативного ядра, які завдяки суспільній активності, просторовому комплексному баченню характеризуються потенціалом для реалізації розроблених стратегічних планів, самостійно можуть формувати інноваційні підходи до стимулювання регіонального розвитку.

Важливою складовою територіального каркасу є "культура", на чому наголошують вітчизняні дослідники, серед яких О. Шаблій, М.Пістун, Л.Нагірна, І.Ровенчак, Н.Мікула та ін. [4, 5, 6]. Як зазначають науковці, культура суттєво впливає на функціонування інших систем життєдіяльності регіону, а тому віднесення цього сегмента до неперіоритетних при формуванні стратегій розвитку має значний негативний ефект. Сфера культури характеризується значним господарським потенціалом і є чинником стимулювання розвитку багатьох галузей, але рівень її залучення для стимулювання територіального зростання в Україні дуже низький [3, с. 39];

Звідси одним із найбільш вдалих напрямків аналізу наявної ресурсної бази території є їх територіально-просторовий аналіз, оцінка каркасу території, визначення перспектив зростання галузей що розвиваються найбільш динамічно. Саме каркас території спроможний комплексно оцінювати територіальні переваги регіону та відбирати полюси й центри перспективного розвитку. В науковій літературі опорний каркас території визначають, як сукупність територіальних елементів зосередження функціональної активності населення регіону, що передбачає концентрацію ресурсів, процесів, технологій, інфраструктурних об'єктів, які забезпечують життєдіяльність території та пов'язані з високою інтенсивністю освоєння простору регіону.

Такий підхід, як зазначає М.Багров, є суто географічним, оскільки географія – це наука, в першу чергу, про неповторні цілісні території – регіональні геосистеми або просто регіони, в кожному з яких воєдино зливаються потенціал території (унікальність географічного положення – абсолютного і відносного, властивості природних умов і ресурсів), потенціал сусідського положення – географічної позиції, наявність внутрішньої організації (ядро регіоналізації, речовинно-енергетичні і особливо сигнально-інформаційні потоки) і певна етнічна цілісність – етнічна ідентичність, що виявляється в поєднанні на-

селення в етнонаціональному, етнолінгвістичному, та інших складниках самоідентифікації [1, с. 145].

В основі даного підходу лежать праці В. Кристалле-ра, який визначив існування оптимальної каркасно-мережевої структури населених пунктів, що забезпечує доступ до об'єктів сфери послуг, швидку комунікацію між містами та ефективність управління територіями. А. Льюш дещо вдосконалив дану теорію, запропонувавши концепцію економічного ландшафту.

Автором теорії "Полюсів росту" є французький економіст Ф.Перру (1950 р.), а її просторову інтерпретацію розробив французький географ Ж.Будвіль. Дана теоретична концепція припускає, що розвиток виробництва в ринкових умовах не є рівномірним за всіма галузями, при цьому виділяються найбільш динамічні "пропульсивні" галузі, які стимулюють розвиток усієї економіки і являють собою "полюси розвитку". Процес концентрації виробництва зосереджує пропульсивні галузі в певному місці (регіоні) – "центрі росту". Ж.Будвіль показав, що як центри росту можна розглядати конкретні території (населені пункти), які виконують у господарстві регіону або країни функцію джерела інновацій. Згідно з Ж.Будвілем, регіональний центр росту являє собою набір галузей, що розвиваються й розширюються, розміщених на урбанізованій території й здатних викликати подальший розвиток економічної діяльності у всій зоні свого впливу. Таким чином, це є теоретичним обґрунтуванням технополісів і технопарків, що з'явилися згодом.

Близькими є підходи представників інших шкіл територіального розвитку Д. Харві [7] та У. Ізарда [8], внеском яких стало створення інтегральної моделі територіальної проекції соціально-економічного життя суспільства.

Як підсумовує Н.Мікула, полюс зростання – це центр тяжіння факторів виробництва, що забезпечують найбільш ефективне їх використання. За Ф. Перру, це провідна галузь, що створює нові товари та послуги; за Ж.Будвілем, конкретна територія (населений пункт), яка відіграє в економіці країни чи регіону функцію джерела інновацій та прогресу; за Х. Лаусеном, регіональний комплекс підприємств, пов'язаний з експортом регіону або система полюсів, пов'язана із загальнодержавним попитом, що передається через експортний потенціал регіону; за П.Потье, вісь розвитку, територія, яка забезпечує транспортне сполучення між полюсами зростання, завдячуючи збільшенню товаропотоків, поширенню інновацій, розвитку інфраструктури.

Як зазначає Н.Калюжнова, часто роль полюсів конкурентоспроможності виконують міста обласного та районного значення, відповідно і вони стають окремими суб'єктами конкурентних відносин [2, с. 125-130]. Однак зростає роль й інших центрів господарської активності у регіонах, які також можуть формувати певні точки, полюси зростання.

Таким чином в основі географічного підходу до процесів формування регіональної конкурентоспроможності лежить визнання унікальності кожної території, й використання перш за все цих, унікальних переваг для досягнення поставленої мети. Отже, формування опорного каркаса території є необхідною передумовою для визначення потенційних можливостей розвитку території.

З іншого боку географічний підхід в умовах регіоналізації вимагає формування ефективної системи управління та мотивації всіх учасників реалізації конкурентних переваг в межах регіону, як цілісного утворення.

Звідси, за суспільно-географічним змістом, якнайповнішим буде визначення конкурентоспроможності регіону, що включає такі основні аспекти:

- ефективність функціонування господарського комплексу регіону (конкурентоспроможність на ринку

товарів або конкурентоспроможність, забезпечувана виробництвом);

- інвестиційна привабливість регіону (конкурентоспроможність на ринку капіталу або конкурентоспроможність фінансів);

- інноваційна активність регіону (конкурентоспроможність на ринку інновацій або конкурентоспроможність, забезпечувана науковими дослідженнями);

- необхідність досягнення високого рівня життя населення (конкурентоспроможність на ринку праці або конкурентоспроможність, що забезпечується населенням);

- ефективність механізму управління регіоном (конкурентоспроможність інфраструктури розвитку бізнесу, або конкурентоспроможність, забезпечувана органами влади);

- комфортність проживання населення, (конкурентоспроможність соціального розвитку або конкурентоспроможність, що забезпечується органами влади та населенням).

Таке розуміння конкурентоспроможності з позицій суспільної географії передбачає активізацію внутрішнього потенціалу території (конкурентних переваг), активне змагання між регіонами за обмежені ресурси, більш стійкі позиції на регіональних ринках (міжрегіональна конкуренція). За таких умов оцінка регіональної конкурентоспроможності має враховувати як конкурентні переваги території, так і можливості й результати міжрегіональної конкуренції. Перший блок (конкурентні переваги), на нашу думку мають формувати індекси переваг положення, ресурсного та інфраструктурного забезпечення, ефективності господарювання. Другий блок (результати міжрегіональної конкуренції) можуть характеризувати індекси конкурентоспроможності товарів та послуг в ЗЕД, матеріального добробуту, рівня соціального розвитку.

Отримані результати дослідження на прикладі Черкаської області засвідчують наступне. Найвищі результати за *індексом ефективності господарювання* отримали Черкаський, Канівський, Золотоніський, Уманський та Смілянський райони. Високі рейтинги дані райони отримали за рахунок найвищих показників продуктивності праці та ефективності виробництва в районі (Черкаський та Канівський райони); значного фінансового потенціалу (Канівський та Черкаський райони); високої інвестиційної активності (Черкаський, Золотоніський та Канівський райони); працересурсний капітал (Черкаський, Смілянський, Уманський, Золотоніський та Канівський райони); найвищим в області розвитком бізнесового середовища (Черкаський, Уманський, та Смілянський райони). *Індекс положення території* визначався вигідністю суспільно-географічного положення районів, забезпеченістю природними ресурсами та наявною екологічною ситуацією. За сукупністю отриманих результатів найвищі місця отримали Уманський, Монастирищенський та Черкаський райони. За *індексом інфраструктурного забезпечення* рейтинг очолили всі ті ж Черкаський, Уманський, Смілянський, Золотоніський та Канівський райони.

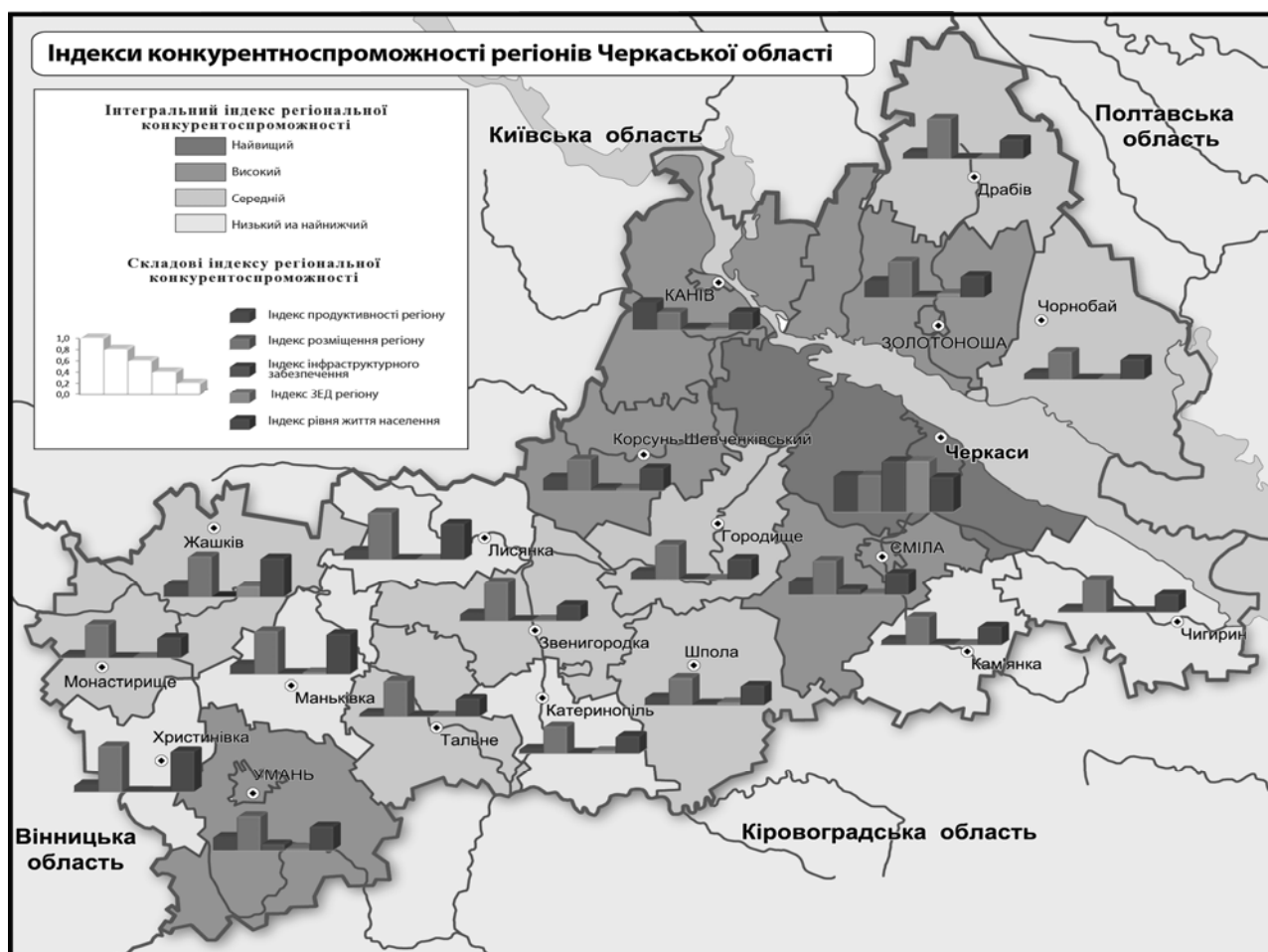
Загальні значення *індексу конкурентних переваг (ІКП)* районів Черкаської області показали таку картину. Лідером та складником першої групи визначено Черкаський район, значення якого різко відрізняється від інших досліджуваних районів. Високі показники ІКП (0,179 – 0,161) отримали Канівський, Уманський, Золотоніський та Смілянський райони. Середні значення наявні в Корсунь-Шевченківському, Звенигородському, Городищенському, Драбівському, Шполянському й Тальнівському районах. Низькі та найнижчі значення отримали Чорнобаївський, Кам'янський, Монастирищенський,

Чигиринський, Катеринопільський, Жашківський, Маньківський, Лисянський, Христинівський райони.

Індекс міжрегіональної конкуренції (ІМК) районів Черкащини формувався на основі індексу конкурентоспроможності товарів та послуг в ЗЕД районів області та індексу рівня життя населення. Найвищі значення *індексу конкурентоспроможності товарів та послуг в ЗЕД* отримали Черкаський, Жашківський, Золотоніський, Шполянський та Катеринопільський райони. Індекс *рівня життя населення* є найвищим у Черкаському, Уманському, Смілянському, Корсунь-Шевченківському та Золотоніському районах. Звідси індекс міжрегіональної конкуренції (ІМК) має найвищі значення в Черкаському районі (0,353), високі показники (0,151-0,141) мають Уманський та Золотоніський райони, середні (0,136-0,120) – Смілянський, Корсунь-Шевченківський, Жашківський, Монастирищенський, Маньківський, Шполянський, Городищенський, Христинівський, Чорнобаївський райони. Низькі та найнижчі значення (0,117-0,100) мають Драбівський, Катеринопільський, Канівський,

Тальнівський, Кам'янський, Чигиринський, Лисянський, Звенигородський райони.

На основі наведених вище індексів отримали **інтегральний індекс регіональної конкурентоспроможності (ІІРК)** районів Черкаської області. За його результатами найвищий рівень конкурентоспроможності в обласному рейтингу отримав Черкаський район (0,804), що є абсолютним лідером за двома конкурентоформуючими індексами. Групу з високими показниками очолюють Уманський та Золотоніський райони (0,317, 0,305), замикають – Смілянський, Канівський, К-Шевченківський (0,297-0,265). Групу з середніми показниками (0,0,238-0,204) складають Городищенський, Драбівський, Шполянський, Звенигородський, Монастирищенський, Чорнобаївський, Тальнівський, Жашківський райони. До групи з найнижчими показниками (0,0,238-0,204) входять Кам'янський, Маньківський, Катеринопільський, Чигиринський, Христинівський та Лисянський райони (рис. 1).

За отриманими результатами підтверджується закономірність, згідно з якою більш урбанізовані райони мають вищий рівень конкурентоспроможності. Загалом це пояснюється тим, що більші за розмірами, чисельністю населення та зонами впливу населені пункти, як районоформуючі центри, концентрують у собі вищий працересурсний, науково-технічний, фінансово-інвестиційний, інноваційний потенціал. Це дозволяє їм підвищувати свою конкурентоспроможність більш швидкими темпами, ніж малим населеним пунктам. До того ж більшість промислових об'єктів концентрується саме в більших за чисельністю населених пунктах, що скла-

лось історично та дісталось у спадок від колишньої системи господарювання. Така ситуація відбивається закономірністю регіональної диференціації господарства та закономірністю зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів.

Як і на загальнодержавному рівні в межах областей, так і на обласному рівні в межах районів виникає необхідність групування адміністративних районів за спільними характеристиками конкурентоспроможності, що виходить з необхідності обґрунтування основних стратегій підвищення конкурентоспроможності районів Черкаської області. Методика такого дослідження на ра-

йонному рівні вимагає застосування BCG матриці. BCG матриця була побудована на основі інтегрального індексу регіональної конкурентоспроможності районів Черкащини та середньорічних темпів економічного зростання обсягів реалізованої продукції, робіт та послуг у розрізі районів області (рис. 2.). Для цього були обраховані середньорічні темпи приросту даного показника за період 2005-2010 рр.

Відповідно до наведеної сегментації до першого типу **"Найбільш конкурентоспроможні"** потрапили лише Канівський та Корсунь-Шевченківський райони. Їх можна характеризувати як висококонкурентоспроможні регіони, які забезпечують найвищі темпи економічного зростання за останні п'ять років, мають вагомий інвестиційний потенціал, розвинену інфраструктуру. Окрім того, Канівський район визначається високими показниками продуктивності виробництва, значним фінансовим та трудовим потенціалом, Корсунь-Шевченківський –

високим трудовим потенціалом, вигідним положенням та хорошими екологічними показниками.

Відповідно головними напрямками подальшого розвитку для цих районів буде збереження їх інвестиційної привабливості, стимулювання розвитку конкурентоспроможних галузей, збільшення зовнішньоторговельного обороту та покращення життєвого рівня населення.

Другий тип **"Конкурентоспроможні"** складають Черкаський, Уманський, Золотоніський та Смілянський райони, що є фактично "донорами" області. Для них характерними є високі конкурентні позиції та нижчі темпи економічного зростання. Вони мають високий працересурсний потенціал та високі показники продуктивності виробництва, є забезпеченими розвинутою інфраструктурою. Характерними ознаками даних районів є високі показники валового виробництва, мають розвинену промисловість, що суттєво переважає над сільським господарством (Черкаський та Золотоніський райони), та розвинену промисловість поряд з інтенсивним сільським господарством (Уманський та Смілянський райони).

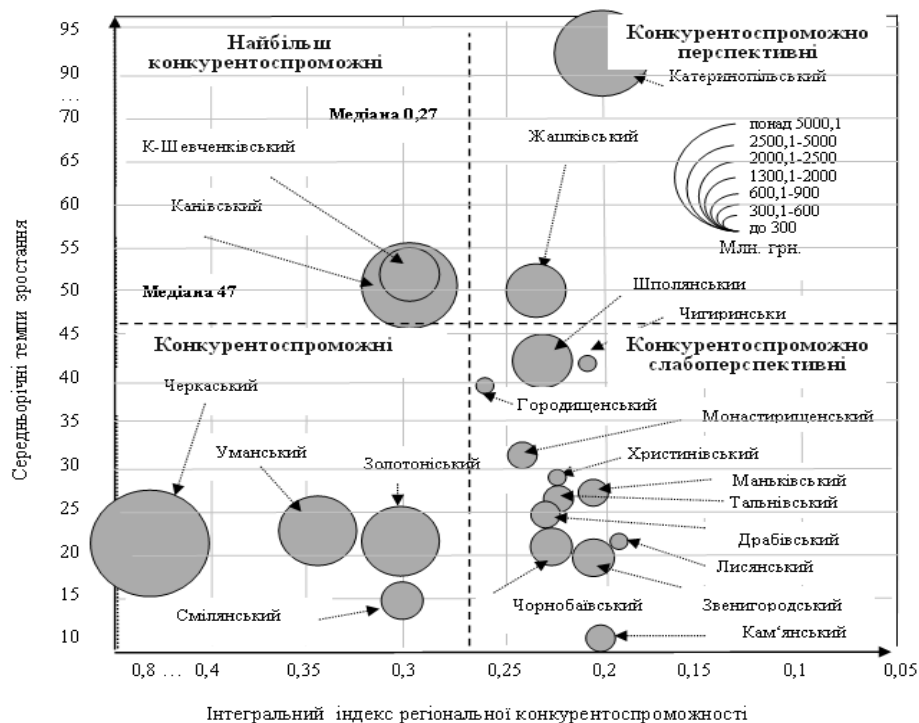

Рис. 2. Матриця типізації районів Черкаської області за рівнем конкурентоспроможності

Стратегічними завданнями розвитку цих районів є збереження і посилення факторів конкурентоспроможності, стимулювання прямих іноземних інвестицій у високотехнологічне виробництво та інтенсифікацію сільського господарства, націленість на лідерство у розвитку конкурентних позицій.

До третього типу **"Конкурентоспроможні-перспективні"** належать Катеринопільський та Жашківський райони. Характерним для них є високі темпи економічного зростання при ще низьких конкурентних перевагах. Тож ці райони мають високий потенціал свого розвитку й можливості до швидкого зростання конкурентоспроможності, суттєво потребують інвестиційних та фінансових ресурсів насамперед для розвитку пріоритетних галузей, бізнесового середовища та ринкової інфраструктури.

Головним завданням підвищення конкурентоспроможності цих районів є збільшення обсягів іноземних інвестицій, необхідність пріоритетної регіональної підтримки розвитку.

Четвертий тип **"Конкурентоспроможні-слабоперспективні"** включають решту районів області (Городищенський, Монастирищенський, Маньківський, Звенигородський, Христинівський, Тальнівський та інші райони), що характеризуються як низькими конкурентними перевагами, так і незначними обсягами економічного зростання. Серед даного типу районів слід виділити Шполянський, який має близькі до середніх показники економічного зростання при незначних конкурентних позиціях й забезпечує значні обсяги виробництва в області.

Для цих районів доцільним є стимулювання діяльності зарубіжних та вітчизняних інвесторів, покращення бізнесової інфраструктури та підтримка ефективних територіальних форм організації виробництва.

Аналіз регіональної конкурентоспроможності на рівні Черкаської області дає можливість визначити полюси та центри економічного зростання, визначити напрямки підвищення рівня їх конкурентоспроможності.

На основі ряду літературних джерел визначено, що основними критеріями вибору "полюсів" економічного зростання на регіональному рівні є:

- наявність в регіоні або окремій урбанізованій зоні регіону однієї або декількох стратегічних ініціатив, що мають значення для регіону і країни в цілому;
- наявність в регіоні або окремій урбанізованій зоні регіону високого рівня економічної щільності населення, необхідної для ефективного розвитку території;
- наявність в зоні впливу полюса зростання висококваліфікованих кадрів у сфері виробництва і органах місцевого самоврядування;
- наявність в зоні впливу полюса зростання виробництв, що мають 4-й і вище технологічні устрої;
- наявність в зоні впливу полюса зростання сучасних інформаційних технологій;
- наявність в зоні впливу полюса зростання мережі сервісних підприємств;
- зростання в регіоні або окремій урбанізованій зоні регіону вкладень інвестицій в основний капітал підприємств високих технологічних устроїв;
- наявність в зоні впливу полюса зростання транспортної інфраструктури і передових комунікаційних технологій, що розвивається.

Відповідно до приведених вище критеріїв, "полюсом" економічного зростання області є лише місто Черкаси, що за своїми значеннями відповідає приведеним критеріям. Перспективами зростання даного "полюсу" має стати випереджальний розвиток транспортного машинобудування, реструктуризація хімічної промисловості, розбудова та модернізація транспортної інфраструктури, розвиток телекомунікацій та системи зв'язку.

Центрами економічного зростання є районні центри та населені пункти обласного значення. Відповідно до проведеного дослідження основними напрямками підвищення регіональної конкурентоспроможності даних центрів є:

- м. Канів: розвиток промислового виробництва, розвиток високопродуктивного агропромислового комплексу (птахівництво, свинарство, рослинництво); створення екологічних та високотехнологічних виробництв; розвиток комунальної інфраструктури, туристичної галузі;
- м. Умань: розвиток високотехнологічного машинобудування, сільськогосподарської техніки, фармацевтичної галузі, розвиток сучасної телекомунікаційної

інфраструктури, транспорту та зв'язку на базі новітніх технологій; розвиток туристичної індустрії;

- м.Сміла: відновлення та розвиток промислового потенціалу, транспортної інфраструктури, розвиток комунальної та соціальної інфраструктури;

- м.Золотоноша: розвиток високотехнологічного машинобудування, парфумерного виробництва, харчових продуктів, розвиток телекомунікацій, впровадження якісних послуг зв'язку на базі новітніх технологій.

Для більшості районних центрів перспективами підвищення регіональної конкурентоспроможності є розвиток високопродуктивного агропромислового комплексу (зернове господарство, садівництво, птахівництво, молочне скотарство) розвиток харчової промисловості, туристичної індустрії.

Висновки. Конкурентоспроможність території акумулює в собі практично всі сфери соціально-економічного розвитку, залежить від положення, ресурсного та інфраструктурного забезпечення, ефективності господарювання, вмотивованих дій регіональної влади. За таких умов все більш актуальним стає завдання максимально раціонального і ефективного використання наявних конкурентних переваг кожного регіону та створення нових з метою його стійкого суспільного розвитку і забезпечення на цій основі належного рівня життя мешканців. При цьому саме суспільна географія з її науковим апаратом повинна брати активну участь у визначенні як сучасного рівня конкурентоспроможності, так і його вдосконалення на перспективу.

1. Багров Н.В. География в информационном мире. – К.: Либідь, 2005. – 182 с.
2. Калужнова Н.Я. Конкурентоспособность российских регионов в условиях глобализации / Томский межрегиональный ин-т общественных наук. – М.: ТЕИС, 2004. – 526 с.
3. Конкурентоспроможність територій: практ. посіб. / А. Ткачук, В. Толкованов, С. Марковський, [та ін.]. – К.: Легальний статус, 2011. – 252 с.
4. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 1996. – 231 с.
5. Ровенчак І.І. Географія культури: проблеми теорії, методології та методики дослідження: монографія / І.І. Ровенчак. – Львів: ЛНУ, 2008. – 240 с.
6. Шаблій О.І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії: Монографія. – Львів: Львівський нац. ун-тет, 2001. – 744 с.
7. Harvey D. Justice, Nature and the Geography of Difference / David Harvey. – N-Y: Wiley-Blackwell, 1996. – 480 p.
8. Isard W. Reflections on the relevance of integrated multiregion models: Lessons from Physics / Walter Isard // Regional Science and Urban Economics / provided by the Department of Business, Economics, Statistics and Informatics at University; Edited by D.P. McMillen and Y. Zenou. – 1986. – Vol. 16. – Issue 2. – P.165-180.

Надійшла до редколегії 14.11.12

УДК 911.3:502.175(477)

О. Трусій, канд. геогр. наук

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАУКИ

Висвітлено історико-географічні особливості розвитку науки. Розглянуті етапи розвитку наукового потенціалу та виділені три історико-географічні зрізи. Охарактеризовано особливості становлення природознавства. Досліджено зародження, існування та перетворення науки у безпосередню продуктивну силу суспільства, окремий вид людської діяльності. Розкрито форми організації наукової діяльності та наукових зв'язків. Виділені функціонально-компонентні особливості наукового потенціалу та територіальний аспект розвитку наукового потенціалу.

Ключові слова: наука, науковий потенціал, історико-географічні зрізи

Освещено историко-географические особенности развития науки. Рассмотрены этапы развития научного потенциала и выделены три историко-географические срезы. Охарактеризованы особенности становления природопользования. Исследовано зарождение и превращение науки в непосредственную продуктивную силу общества, отдельный вид человеческой деятельности. Раскрыты формы организации научной деятельности та научных связей. Выделены функционально-компонентные особенности научного потенциала и территориальный аспект развития научного потенциала.

Ключевые слова: наука, научный потенциал, историко-географические срезы.

Deals with the historical and geographical features of science. The stages of development of scientific potential and identified three historical and geographical sections. The features of the formation of science. Investigated the origin, existence and transformation of science into a direct productive force of society, a separate type of human activity. Solved forms of scientific activity and scientific relations. Selected functional component features of scientific potential and territorial dimension of scientific potential.

Keywords: science, research potential, historical and geographical sections.

Постановка проблеми. Наука як окремий вид людської діяльності, виникла на достатньо високому рівні розвитку суспільства і тісно пов'язана з процесом поділу праці. Наукова форма соціальної свідомості

налічує декілька тисячоліть. За цей період у науці змінилися три парадигми, тобто моделі постановки проблем та їхні вирішення: пояснювальна, технологічна та перетворююча.